

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

SOUDOBÉ SOCIOLOGICKÉ TEORIE

**studijní opora k předmětu
pro studenty kombinované formy studia
oboru Sociální patologie a prevence**

Doporučený semestr:	druhý
Prerekvizita:	není
Navazující předmět:	není
Kreditová dotace:	2
Ukončení předmětu:	zkouška
Garant předmětu:	PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

1. ÚVOD

Uvedení do základních teoretických modelů a interpretací sociální skutečnosti soudobých sociologických teorií. Studenti získají přehled paradigmat a pojmů, poskytující vhled do moderní a postmoderní společnosti v sociálně psychologickém kontextu. Interakce jako produkce – konstrukce sociální reality. Zásadní sociální proměny v souvislosti se sociální proměnou evropského prostoru.

Cílem je získat rámcový přehled o soudobých sociologických teoriích v kontextu aktuálních sociálních problémů. Krize, riziko, kontingence se stává frekventovanými pojmy nejen v ekonomii a politice, ale ve všech vědách. Pokud nahlédneme na sociologii (od doby svého vzniku a etablování) jako ideologii postupné modernity, současná sociologie již takto není charakterizována. Slovy N. Luhmanna: „ Bude lépe a bude hůř “. Student získá představu o základních problémových tématech soudobé sociologie, která reflektuje aktuální proměnu euroamerického i evropského prostoru v globální proměně světa. Hledání nových paradigmat se netýká pouze jen „sociologie“ (viz například „druhá moderna“), ale celé společnosti. Nové projekty akcentují proměnu sociálního prostoru včetně dopadu vzniku nového prostoru: e-topia. Navíc stále hrozivěji vystupuje do popředí problém demografický, rozklad staré Evropy.

Kurz umožní rovněž studentům (v souvislosti s jejich profilací) základní vhled a orientaci v problematice sociologie sociálních problémů. Nahlédnout postupy, kterými jsou jednotliví lidé, vztahy i sociální události včetně institucí přiřazovány ke kulturně standardizovaným a sdíleným třídám sociálních problémů (například jako zločin, nezaviněná chudoba, duševní poruchy či xenofobie aj. sociální problémy). Zařazení do určité sociální role (např. klienta, občana) nepředstavuje pouze plnění sociálních služeb, ale nevyřčeně také zpětně způsob vytváření této sociální politiky těmi, kteří tyto služby poskytují.

Smyslem kurzu soudobé sociologie je umožnit studentům v minimalistickém měřítku nahlédnout na soudobé sociální (sociologické) problémy, s nimiž se budeme potýkat, včetně přehledu různých teoretických modalit jejich řešení a interpretací.

OBSAH

1. Úvod	2
2. Studijní témata	4
3. Obligatorní a doporučená literatura	5
4. Témata 1 - 10	7 - 17
5. <i>Příloha – studijní propedeutické texty</i>	18
5. 1. Modernizace	17
5. 2. KRISIS	18
5. 3. Poznámky k problematice prostoru (Identity osoby a místa)	21
5. 4. Systémový přístup	27
5. 5. Sociologie – paradigmata	35

2. STUDIJNÍ TÉMATA

1. Základní soudobá sociologická paradigmatata – alternativy interpretace sociální skutečnosti.
2. Mezilidská interakce jako produkce-konstrukce sociální reality.
3. Tradice versus modernita. Rizika současné globalizované společnosti, krize jako šance, změna.
4. Post-klasická sociologie. Strukturační teorie, teorie komunikativního jednání, konstruktivismus – radikální konstruktivismus.
5. Idea sociálního prostoru. Veřejný prostor – virtuální veřejný prostor. Identita jedince a identita prostoru. Globální identita. Renesance lokality (globální versus lokální)
6. Dichotomizace centrum – periferie (inkluze – exkluze), OIKOS a POLIS
7. Teorie jednání
8. Změna pojetí a role institucí. Sociální problémy.
9. Média, modernita a sociální teorie
10. Systémový přístup

3. OBLIGATORNÍ A DOPORUČENÁ LITERATURA

Obligaturní literatura:

BAUMAN, Z. *Globalizace, Souvislosti*. Praha: Mladá fronta, 2000

BALON, J. *Sociologická teorie: příběh krize a fragmentace – projekt obnovy a rekonstrukce*. Praha: SLON, 2007.

- PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: SLON, 2006.
- PONGS, A. *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha: ISV, 2000
- ŠUBRT, J. (ed.) *Postparsonsovské teorie sociálních systémů*. Praha: Karolinum, 2007
- ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Teoretické koncepce a její autoři*. Praha: Karolinum, 2007.
- ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha: Karolinum, 2008
- ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008
- HARRINGTON, A. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006.
- Beck, U., *Riziková společnost*, Praha 2004
- Beck, U., *Vynalézání politiky*, Praha 2007
- Giddens, A., *Důsledky modernity*, Praha: SLON 1998
- Berger, P.L., Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Praha: CSDK 1999

Doporučená literatura:

- Welsch, W., *Naše postmoderní moderna*, Praha: Zvon 1994
- BATESON, G. *Mysl/příroda: nezbytná jednota*, Praha: Malvern, 2006
- KELLER, J. *Teorie modernizace*, Praha: SLON, 2007.
- LUHMANN, N. *Sociální systémy: Nárys obecné teorie*. Brno: CDK, 2006
- BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004.
- LIPOVETSKÝ, G. *Éra prázdnoty*. Praha: Prostor, 1998
- ARON, R. *Opium intelektuálů*. Praha: Mladá fronta, 2001.

Podmínkou ukončení je:

1. vypracování seminární práce (min. 4 normostrany)
 2. studium a znalost obligatorní literatury
- Způsob kontroly:* individuální kontrola písemného vypracování seminární práce, splnění testu

Téma č. 1: základní soudobá sociologická paradigmatata – alternativy interpretace sociální skutečnosti. Přehled soudobých sociologických teorií Post-klasická sociologie. Strukturační teorie, teorie komunikativního jednání. Proces globalizace a jeho důsledky na proměnu klasické společnosti. Zásíťovaná společnost, důsledky revoluce www. Společnost jako text.

Vzdělávací cíl:

Seznámit studenty se základními soudobými sociologickými paradigmaty, pochopit jejich interpretaci a argumentaci.

Dílčí témata:

- Základní soudobá sociologická paradigmata
- globalizace
- Post-klasická sociologie
- Strukturační teorie
- teorie komunikativního jednání

Klíčová slova:

globalizace, post-klasická sociologie, strukturační teorie, teorie komunikativního jednání, konstruktivismus

Literatura:

BALON, J. *Sociologická teorie: příběh krize a fragmentace – projekt obnovy a rekonstrukce*. Praha: SLON, 2007.

BAUMAN, Z. *Globalizace, Souvislosti*. Praha: Mladá fronta, 2000

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Teoretické koncepce a její autoři*. Praha: Karolinum, 2007.

ŠUBRT, J. (ed.) *Postparsonsové teorie sociálních systémů*. Praha: Karolinum, 2007

Téma č. 2: Mezilidská interakce jako produkce-konstrukce sociální reality. Sociální konstruktivismus a jeho interpretace (metafory), souvislost se systemickou psychologií a radikálním konstruktivismem (společná východiska).

Vzdělávací cíl: student dokáže rozlišovat jednotlivé druhy mezilidské interakce a interpretace sociální skutečnosti. Pochopit problém „skutečnosti“ v souvislosti s odlišnými oborovými přístupy (dimenzionální pohled)

Dílčí témata:

- realita každodenního života
- společnost – objektivní a subjektivní realita
- interpretace skutečnosti, popisy, konstrukce
- sociální konstrukt „gender“ a „spotřeba“
- sociální deviace jako durkheimovský sociální fakt (sociální konstrukce)

Klíčová slova:

sociální konstrukt, skutečnost, mezilidská interakce,

Literatura:

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Teoretické koncepce a její autoři*. Praha: Karolinum, 2007.

PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: SLON, 2006.

PONGS, A. *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha: ISV, 2000

Berger, P.L., Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Praha: CSDK 1999

Téma č. 3: Tradice versus modernita. Rizika současné globalizované společnosti, krize jako šance, změna.

Vzdělávací cíl: Student se naučí rozlišovat a vymezit základní rozdíly mezi tradiční společností a modernitou. Vyjmenovat problémové okruhy globalizace a nahlédnout na smysluplnost krize (KRISIS) současné společnosti.

Dílčí témata:

- modernizace a idea sociálního pokroku

- moderní společnost a „odkouzlený svět“ – konec moderny
- nomická a anomická společnost (E.Durkheim)
- globalizace a postmoderna
- KRISIS

Klíčová slova:

Modernizace, KRISIS, NOMOS, ANOMIE, globalizace,

Literatura:

BALON, J. *Sociologická teorie:příběh krize a fragmentace – projekt obnovy a rekonstrukce*. Praha: SLON, 2007.

BAUMAN, Z. *Globalizace, Souvislosti*. Praha: Mladá fronta, 2000

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008

Téma č. 4: Post-klasická sociologie. Strukturační teorie, teorie komunikativního jednání, konstruktivismus – radikální konstruktivismus.

Vzdělávací cíl: student dokáže pojmenovat základní koncepty teorie jednání

Dílčí témata:

- post-klasická sociologie
- konstruktivismus
- strukturační teorie A. Giddense
- multidimenzionální teoretická analýza

- teorie komunikativního jednání
- Luhmannova teorie jednání

Klíčová slova:

strukturační teorie, komunikativní jednání, konstruktivismus

Literatura:

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Teoretické koncepce a její autoři*. Praha: Karolinum, 2007.

Giddens, A., *Důsledky modernity*, Praha: SLON 1998

ŠUBRT, J. (ed.) *Postparsonsovske teorie sociálních systémů*. Praha: Karolinum, 2007

Berger, P.L., Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Praha: CSDK 1999

Téma č. 5: Idea sociálního prostoru. Veřejný prostor – virtuální veřejný prostor. Identita jedince a identita prostoru. Globální identita a renesance lokality (globální versus lokální)

Vzdělávací cíl: schopnost nahlédnout jednotlivé typy osobností a jejich komunikační projevy

Dílčí témata:

- identita jedince
- identita a sociální prostor
- globalita a lokality
- renesance lokality

- veřejný prostor

Klíčová slova:

identita, sociální prostor, globalista, lokalita, veřejný prostor

Literatura:

BAUMAN, Z. *Globalizace, Souvislosti*. Praha: Mladá fronta, 2000

PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: SLON, 2006.

Téma č. 6: Studenti se seznámí s aktuálním problémem a genezí vzniku dichotomizace

centrum – periferie, rozpadem klasických struktur (tradičních, evropských) nárůst rizikového dělení inkluze – 10xkluze, oddělení OIKOS a POLIS.

Vzdělávací cíl: pochopit

Dílčí témata:

- paradox identity (diferenciace)
- proces dichotomizace
- tradice oddělení OIKOS a POLIS v euroamerické tradici
- centrum – periferie (Inkluze – Exkluze)

- identita jedince a sociální prostor
- lokální versus globální

Klíčová slova:

OIKOS, POLIS, inkluze, exkluze, dichotomizace, identita

Literatura:

BAUMAN, Z. *Globalizace, Souvislosti*. Praha: Mladá fronta, 2000

Téma č. 7: Teorie jednání: základní předpoklady každé sociálně vědní teorie, základy jednání a řádu. Dva základní přístupy: přístup analytický a konkretizující.

Vzdělávací cíl: student dokáže rozlišit základní přístupy v teorii jednání

Dílčí témata:

- Co je jednání?
- teorie jednání
- M. Weber, T. Parsons, J. Habermas, N. Luhmann
- motivace jednání
- struktury a procesy jednání

- smysluplnost a jednání

Klíčová slova

Jednání, motivace, řád

Literatura:

ŠUBRT, J. (ed) *Soudobá sociologie. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha: Karolinum, 2008

PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: SLON, 2006.

PONGS, A. *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha: ISV, 2000

Téma č. 8: Sociální problémy

Jde o zásadní posun v pojetí sociálních problémů – od konvencí sociální vědy, která pojímala sociální problémy jako objektivně existující a v principu nepřijatelné skutečnosti - k pochopení sociálních problémů jako vznášení nároků, a to nejen osob využívajících sociální služby, ale také i těch, kteří je poskytují. Sociální reality jsou utvářeny a udržovány způsoby, jimiž členové skupiny vyslovují představy své skupiny a aplikují je na projevy každodenního života (E. Durkheim). Institucionální paměť spočívá v soustavném používání některých kategorií sociálních problémů k definování a praktického řešení úkolů. Důsledkem je, že řešení jakýchkoliv sociálních problémů je jedině tehdy správné, když je již v jedinci, který rozhoduje, zahrnuto institucionální myšlení.

Bude podán základní přehled autorů, kteří se věnují sociologii sociálních problémů včetně jejich odlišných přístupů. V kurzu budou výrazněji předloženy dva základní koncepty sociologie sociálních problémů:

1. Sociální problémy existují nezávisle na těch, kteří je vznášejí (podmínky jsou nezávislé na interpretaci)
2. konstruktivistické sociologie, zkoumající, jak ti, kteří požadavky vznášejí, konstruují sociální problémy.

Vzdělávací cíl: studenti se seznámí se současným pojetím „sociálních problémů“ jako sociologickém tématu.

Dílčí témata:

- sociální problém
- instituce a vznik sociálního problému
- konstruování sociálních problémů
- instituce vytvářející sociální problémy

Klíčová slova:

sociální problém, instituce, konstrukce, sociální realita, institucionální paměť

Literatura:

PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: SLON, 2006.

PONGS, A. *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha: ISV, 2000

ŠUBRT, J. (ed.) *Postparsonsovské teorie sociálních systémů*. Praha: Karolinum, 2007

Téma č. 9: Média, modernita a sociální teorie

Vzdělávací cíl: student bude schopen vymezit a rozlišit základní problémy médií v kontextu modernity.

Dílčí témata:

- mediální komunikace a proces mediace
- sociální tlak a média
- sociálně dez - integrující role médií
- manipulace a mystifikace médií
- globalizace médií
- kyberprostor
- moc médií konsenzus nebo konflikt ?

Klíčová slova:

Médium, kyberprostor, manipulace, sociální tlak

Literatura:

BAUMAN, Z. *Globalizace, Souvislosti*. Praha: Mladá fronta, 2000

ŠUBRT, J. (ed.) *Soudobá sociologie. Teoretické koncepce a její autoři*. Praha: Karolinum, 2007.

Giddens, A., *Důsledky modernity*, Praha: SLON 1998

PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: SLON, 2006.

PONGS, A. *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha: ISV, 2000

Berger, P.L., Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Praha: CSDK 1999

Téma č. 10: Systémový přístup

Vzdělávací cíl:

Student pochopí zásady a smysl systémového přístupu v sociálních vědách.

Dílicí témata:

- Systém a struktura
- systémový přístup
- singularita
- změna
- kybernetika
- sociální systém

Klíčová slova:

singularita, změna, systém, struktura, sociální

Literatura:

ŠUBRT, J. (ed.) *Postparsonsovské teorie sociálních systémů*. Praha: Karolinum, 2007

5. Příloha – studijní propedeutické texty

5.1. Modernizace

Modernizace sociálního života je proces (euroamerické kultury) přibližně od přelomu devatenáctého a dvacátého století a je spjatý s uplatňováním zejména vědy, techniky, průmyslu, urbanizace, nového životního stylu. Přelomové století přináší zásadní změny v uvažování i myšlení, na jedné straně narůstající sebevědomí a racionality, doby směřující ke dvěma zničujícím světovým válkám a paralelně se již ohlašoval (latentně) konec moderny.

Vývoj moderní společnosti byl popisován jako pohyb uvnitř různých různých polarit:

Od sociálních struktur založených na přímém osobním styku, na přímé komunikaci k strukturám formálním, organizacím reprezentovanými „funkcionáři“. Klasickým příkladem je názor F.Tonniese, který popisoval přechod od pospolitosti (založené na

kultuře, jazyku, tradici) ke společnosti (založené na civilizaci, státu, „občanství“). Uvedené teorie se také nikoliv náhodou staly jednou z nechtěných inspirací nacistické politiky , která vyvolala světovou válku, tj. úvahy, že stát má mít hranice tam, kde se nachází „ kultura, pospolitost“ a ne tam, kde hranice státu byly uměle nakresleny na základě politických ujednání.

Sociologické analýzy moderních společností vycházejí z postřehů T.Parsonse, který vyvodil, že modernost je přechod :

- A. od partikulárního k univerzálnímu
- B. od citovosti ke citové neutralitě
- C. od kvality (tj. čím člověk je) k funkci (k čemu se jedinec „hodí“)
- D. od implicitního k explicitnímu zaručení vzájemného vztahu

Modernizace způsobila specializaci,oddělování , například hudba – umění (výtvarné) a architektura byly v éře modernizace oddělovány, výsledkem je „obrazárna“ , „koncertní “ síň . V průběhu západních dějin byl většinou vztah mezi zvukem a obrazem obvykle homologický, tj. slyšený zvuk měl svůj viditelný zdroj. S nástupem schizofonních technologií rozštěpující poslech od zdroje hudby , žijeme v sonosféře bez lokalizace.

5. 2. KRISIS (centrální témata moderny a postmoderny)

(Krise znamená změnu, šanci, příležitost)

Krise v evropském myšlení se již ohlašovala s blížícím se koncem 19. století : vývoj moderní společnosti je také metaforicky charakterizován sociologem M. Weberem jako proces „odčarování světa“, uvolnění se z nadvlády idejí, představ, víry a názorů, které do té doby byly základem obrazu o světě i člověku. Místo cílů, idejí se stále více prosazuje účelově racionální jednání, racionalita spjatá s vědou, technikou, byrokratizací. F.Nietzsche: „ Bůh je mrtev“, tj. čti „Ideje jsou mrtvé“ – předznamenání konce moderny. To, že Evropa se již pár století rozpadá, vyvolalo již v tehdejší Rakousku- Uhersku (nemocná Evropa v malém) preakopalyptické pocity.

Ve Vídni vznikly tři myšlenkové iniciativy usilující o nové zakotvení, směrodatné dodnes. Projekty, pokusy o zachycení nového východiska, jistoty dalšího zakotvení.

Prvním projektem, jejímž základem je IDEA, je spjatá s E.Husserlem = fenomenologickou analýzou, analýzou existence (následně M.Heidegger). „Evropské národy jsou nemocné, o samotné Evropě se říká, že je v krizi“ pronesl ve Vídni roku 1935 E.Husserl. Idea „přirozeného světa“ (Lebenswelt).

Druhým projektem, jejímž základem je SLOVO, je spjatá s L. Wittgensteinem = analýza jazyka, analytická filosofie , jazykové hry (postmoderní téma)

Třetím projektem, jejímž základem je PROŽITEK, je spjatý s S. Freudem, psychoanalýzou (člověk není racionální, místo subjektu začne používat termín EGO, tj. naše vědomí je výsledkem vědomého i nevědomého konfliktu mezi id a superego.

Podle A.Sorokina se stačí podívat vždy na architekturu, protože se v ní nejlépe rozkrývá ráz doby. Dominantou ve středověku byly katedrála, devatenácté století reprezentují divadla a radnice a první polovina dvacátého století mrakodrapy, patřící velkým společnostem a redakcím. Klade si otázku, co je ominantou našich měst, má doba expertů nějakou dominantu?

Ohlašování nového stylu doby (příklad různých náhledů na „ornament“): A.Loos a H.Broch

H.Broch v Eseji o rozpadu hodnot píše, že v architektuře se projevuje nejnázorněji hrůza této doby. Popisuje člověka, který chodí domů unaven, protože na něj doléhá věčnost doby, věčnost, to je vůle zbavit se ornamentů a všude dosadit formy vedoucí přímo k cíli. Ornament vyrůstá z účelové formy stavby , oprostuje se od ní, a stává se zkratkou doby. Ve zkratce se vyjadřuje styl nastupující doby. Stylem „doby věčnosti“ , to je okamžik, kdy není již možné vytvořit ornament.

Bezornamentálnost jako účelová, cílená zaměřenost na „věčnost“. Člověk propadlý účelnosti nepřipouští , aby zbytečně ztrácel čas pouhým ornamentem.

A.Loos (1908) v eseji „Ornament a zločin“ uvádí, že tou měrou jak se rozvíjí kultura, ornament mizí z užitkových předmětů a co právě tvoří velikost této doby, je neschopnost vytvářet novou ornamentiku. Přemohli jsme ornament a naučili jsem bez něj obejít. Nové století přinese ulice měst jako velké bělostné zdi. Na ornamentu mu vadí nikoliv

estetická „škoda“ poplatná směšnému kultu minulosti, ale škoda hospodářská .Stavba je krásná sama o sobě.

- F.X.Šalda (1903) „ Neznám hned tak podivně velkého a drtivého architektonického dojmu, jako ten, kterým působí velký železniční most, , holý, bez ozdob, pouhopouhá ztělesněná konstruktivní myšlenka...“

ústřední témata moderny:

- označení základních konstitutivních rysů evropské kultury mezi osvícenstvím a druhou polovinou dvacátého století

Co je to osvícenství?

I.Kant: „ Osvícenství je vykročení člověka z jeho jím samým zaviněné nesvéprávnosti. Nesvéprávnost je neschopnost používat svůj vlastní rozum bez cizího vedení. Tato nesvéprávnost je zaviněna námi samými, když její příčinou není nedostatek rozumu, ale nedostatek rozhodnosti a odvahy používat ho bez cizího vedení. Sapere aude! Měj odvahu používat svůj vlastní rozum!, je tedy heslem osvícenství“. Lenost a zbabělost jsou příčinou, proč tak značná část lidí, i když je příroda dávno zprostita cizího vedení, přesto raději zůstává po celý život nesvéprávná, a proč pro jiné tak snadné prohlásit se za jejich poručníky. Být nesvéprávný je tak pohodlné! (1784)

Celou modernou prolínají osvícenské ideje s požadavkem na vědeckost, empirický výzkum, neomezenou víru ve vědecký i kulturní pokrok (pokrok je ze slovníku teologie). Jako centrální témata lze označit:

A. „Člověk jako bytost nadaná rozumem“ , důkladným zkoumáním myšlenkových postupů člověka lze dosáhnout ideální společnosti.

B. „Racionální kosmos“ , pokud oceňujeme u člověka jeho racionalitu, musíme postulovat takový kosmos, který je racionalitě přístupný, tj. spjatost racionálního člověka s racionálním světem. Pokud je universum racionální, docházíme ve své snaze k předpovídání a kontrolování, plánování vývoje společnosti.

C. „Jazyk jako zrcadlo“ v tomto náhledu moderny jsou neseny počátky psychologie , pojetí jazyka jako vnějšího výrazu vnitřních myšlenkových procesů.

Klíčová slova: pokrok, řád, jistota, racionalita, univerzalita

ústřední témata postmoderny:

- označení širokých sociokulturních změn, jejichž znaky začaly být reflektovány v 2. polovině dvacátého století

Postmoderna je předznamenáním konce moderny , bylo ohlašováno mnohem dříve, postmoderní program, je to označování něčeho, čemu příliš nerozumíme. Vymezení postmoderna původně vyjadřovalo fenomény z oblasti architektury, umění či literatury, později se přidala věda, filosofie. Postmoderní chaos není nic jiného, než určitá nepřehlednost vyplývající z globalizace . Globalizace neznamená , že svět je „jeden“, univerzální, ale je multiverzální, existence lokálních rozdílů (růst regionalismu), či integrismus. Globalizace znamená výsměch státu . V protikladu vůči moderně, která se jednoznačně orientovala na racionalitu, postmoderna akcentuje citové, emocionální, smyslové či ikonické hodnoty.

Klíčová slova: .

Multipluralita, multiverzalitě, nelinearita (cirkularitě), hledání, nejistota, acentralita,

5.3. Poznámky k problematice prostoru (Identity osoby a místa)

- V posledním desetiletí dochází oprávněně k příklonu k prostorovému chápání společnosti , i když stále přetrvává stereotypní pojmání sociologie jako „průzkumy volebních preferencí“. Sociologie, jejím tématem, je zkoumání, jakými pravidly je udržována, jak je společnost strukturována, kam se vývojově posunuje. Společnost, to jsou spíše pravidla než populace, i když populační vývoj má vliv na strukturu společnosti.

- jedince si nelze myslet bez prostoru v němž žije

- místo člověka, jeho existenciální prostor, popisuje Norbert-Schulz pomocí dvou kategorií: prostoru a charakteru, k nim ještě přidává psychické funkce orientace a

identifikace. Architekt má vytvářet místa naplněná významy, a tak pomáhat člověku bydlet.

-M.Heidegger vymezuje : Bauen – Wohnen – Denken . Stavět znamená bydlet, Spjatost člověka s místy a skrze místa s prostory takto spočívá v *bydlení*.

Vztah člověka a prostoru není podle Heideggera nic jiného než „bytostně myšlené bydlení“. Budování jako TECHNÉ.

Místo znamená vždy konkrétní „zde“ s jedinečnou identitou, která je nepřenosná a neredukovatelná na funkci.

- Termínem charakter označuje Norbert-Schulz celkovou atmosféru. Charakter není stabilní, ale mění

se časem, obdobími, proměnou světla apod.

- Koncept Habitus (P. Bourdieu) je sociální prostor , vnímaný jako mentální struktura

-sociální funkce ulice, význam místa, cit pro prostor, veřejný design

- Vztah mezi prostorem a lidským sociálním chováním je vymezen faktem, že manipulace prostorem

může být prostředkem k navázání nebo stabilizaci či znemožnění kontaktu mezi lidmi

- teritorium poskytuje smyslovou stimulaci, identitu

- „personifikace prostoru“ (přizpůsobení okolí individualitě osobnosti, vkusu, podmínka sebeidentifikace)

- městský prostor a „mentální mapy“, zakotvenost naší psychiky v prostorovém vnímání :cesty, okraje, čtvrtě ,uzly a orientační body (K.Lynch)

- prostor znamená volnost pohybu_ (B.Zvi)

Osobní identita předpokládá identitu místa, náš existenciální prostor se překrývá s místem ve kterém prožíváme svůj život. Identifikace z hlediska místa je východiskem pro vytvoření pocitu sounáležitosti, vztahů a orientace (našeho dalšího směřování, trajektorie voleb). V případě naplánování transparentního sociálního prostoru bez možnosti vlastní invence znamená nezakotvení, ztrátu pocitu identity ve „svém“ prostoru a následném zúžení na prostor bytu. Tak, jak kdysi se bořily hradby s cílem „vyvětrat“ město, otevřít jej do širšího prostoru, dnes se lidé v prostorech, kde neexistuje veřejný prostor – a tudíž ani „veřejný člověk“, uzavírají před okolím. Důsledkem je ztráta širšího sociálního prostoru , nezáměr o okolí i o sousedy, strach z okolí.

Osobní identita totiž vždy předpokládá i identitu místa, sociální život – sociální prostor je vždy založený na neustálé výměně, setkávání, a městský prostor , či obec v menším rozměru byl a je stále nejideálnějším místem pro komunitní a společenský život.

Svět se nemění, jen prostor v němž žijeme se proměňuje.

Narušení identity spjaté narušením, či destruováním žitého prostoru vede k odcizení se dosavadní lokalitě, sociálnímu prostoru i osobám, s nimiž jsme tvořili domov, celek My.

Platí, že za změnu sociálního prostoru, ať již dobrovolnou či nedobrovolnou se platí extrémní psychosociální zátěží.

Fenomén ztráty místa byl celosvětově zaznamenaný již po roce 1945 a půdu mu paradoxně připravili urbanisté, průkopníci moderní architektury, zejména Le Corbusier v dobré víře o lepší podmínky pro všechny vytvořil instituci vertikálních měst, sídlišť, u nás extrémně přetvořené v socialistický funkcionalismus anonymních sídlišť. Míst, kde nelze hovořit o vytvoření sociálního prostoru, identity prostoru. Stavby koncipované jako volně plynoucí prostor bez možnosti odlišení vnějšího a vnitřního, což vedlo a stále vede u člověka ke ztrátě orientace i identifikace. Krajina vnější je spjata s krajinou vnitřní, se stavem lidského ducha (R.Cílek).

Rozpad veřejného prostoru a celková neuchopitelnost prostorových vazeb u člověka vede k hledání jiných vazeb, které nemohou být tak snadno rozrušeny bez ohledu na náš postoj.

Modernost je obvykle interpretována jako příčina „bezdomoví“, proto také například P.Berger společně s B. Bergerovou a H.Kellnerem nazvali svoji knihu o „modernizaci a vědomí“ titulem Mysl bez domova. Modernizační procesy spjaté s racionalitou, narůstající abstraktností sociálních vztahů produkující zvyšující se anonymitu vedou k pluralizaci života v sociálním prostoru.

Lidé žijí diskontinuálně: v práci, doma, v klubech či společenstvích, pokaždé v jiných situacích, kde platí různé normy a mnohdy protikladná pravidla. Stále více lidí vede stěhovavý, mobilní a variabilní život. Střídají se různé kontexty sociálních prostorů. Stále více lidí v současné společnosti je nejen vykořeněno ze svého původního sociálního prostředí, ale žádné nové prostředí nedokáže stát se oním skutečným, autentickým domovem.

Modernost tak osvobozuje od omezení daných rodinou či vesnickou komunitou a nabízí nezměrné alternativní životní možnosti a materiální hodnoty, ovšem za cenu zřeknutí se tradičního hodnotového vztahového rámce. Zřeknutí se vždy znamená ztrátu jistot (domova - domoví) a smyslu, a žít bez nich pro mnohé z nás je velmi nesnadné.

Ch.Norbert-Schulz vidí zásadní chybu v tom, že moderní města a čtvrti jsou záměrně koncipovány jako volně plynoucí prostor bez zřetelného odlišování vnějšku a vnitřku, což má za následek ztrátu orientace a identifikaci obyvatel.

Současně poukazuje rovněž na druhého viníka nezakotvenosti jedince v sociálním prostoru, a tím je popírání regionálních prvků, které znemožní kontinuitu genia loci konkrétního místa, lokality.

Bydlení ve vlastním slova smyslu je nyní nemožné, domov je minulostí, tvrdí dokonce T.W. Adorno . Jeho argumentace o „ nemožnosti bydlení“ ovšem pramení z etické senzibility, protože nebýt doma ve vlastním domě je čistě věcí morálky, pokud svůj život vedeme špatně, nelze žít správně.

Nespravedlnost sociálního systému na níž se všichni spolupodílíme, vyvolává v nás tak výrazný pocit nepohodlí, že je nemožné, abychom se v takovém světě cítili dobře.

Moderní stavby, byty či vily se tak stávají prázdnými ulitami významu zbavených, bydlení se vytrácí do dálky. Paralelně ovšem mnohem horší sociální situovanost je těch, kteří nemají žádnou jinou volbu k bydlení, tj. bezdomovci, utečenci, cizinci, ti nemají ani iluzi zabydlenosti.

Všechny uvedené přístupy k pojetí zabydlenosti dovozují, že modernost a bydlení jsou v opozici, v moderním světě se svět stává neobytným, moderní vědomí je „vědomím bez

domova" a současní nomádi jsou předobrazem zkušenosti, jak pozvolna zažívá každý jedinec v mobilní, nestálé společnosti.

Z vzniklého protikladu odlišného životního stylu , město – vesnice , se vytvořil protiklad centrum – periferie, dnes se ale vytvářejí nové protiklady nomádů a usazených.

Společnost se nově dichotomizuje, vzdělání totiž vytváří novou polarizaci společnosti , osvícenský model vzdělanosti, která odstraní sociální bariéry již patří minulosti, dnes naopak vzdělání rozděljuje, vytváří novou polaritu ve společnosti (N. Luhmann). Vzdělání a znalost cizích jazyků umožňuje flexibilitu, změnu, rychlé získávání nových informací, větší šanci být inkluze. Kdo je nomád a kdo usazený?

Paradoxně tak dochází k proměně jejich významu. Usazenost, tím se rozumělo donedávna jako výraz zakotvenosti či zabydlenosti na určitém místě, prostoru , stabilním pevném pracovním zaměstnání na konkrétním místě, založení domova, rodiny v pevném širším rodinném kontextu. Jak poznamenal J.Habermas ve svém projevu při převzetí ceny Theodora Adorna již v roce 1980, zklamání z „dobrodiní“ modernizace a výrazné odmítání všeho nového pramení spíše z rychlosti, či dravosti moderního vývoje, kdy jedinec má jen malou šanci se neúprosnému postupu modernizace ubránit.

Usazenost jako jistota „místa“ , tím nemusí být míněno zaměstnání, ale zejména sociálně žitý komunitní prostor. Opakem usazenosti je nomád , ten kdo nemá jistotu „místa domova“, neustále se stěhuje, mění sociální prostor.

To vše odpovídá jednomu faktu, sociální kapitál, na němž vždy závisí dobré fungování primárních sociálních skupin, je vyčerpán. (P.Bourdieu)

Proto se obracíme do minulosti, nostalgie je přítom pro průmysl velmi dobrý konzumní artikl. U. Beck hovoří o nezachytitelné škále rizik , která nejsme schopni starými způsoby evropské moderny uvažování zachytit , rozlišit a včas reagovat. Dřívější zdroje pospolitosti jako národ či sousedství možná i náboženství, mizejí. Vrcholná tržní společnost je společností bezdětnou, protože požaduje jedince, kteří jsou bez jakýchkoliv závazků schopni reagovat na proměňující se podmínky trhu. Dříve bylo hlavním tématem „mám hlad“, dnes „ mám strach“.

Změna personifikace prostoru znamená narušení, nutnou proměnu (nedobrovolnou) sebeidentity jedince. Identita člověka je od narození závislá na vztazích , lokalitě, věcech, nemluvě o našem zabydlení v jazyce. Jsme vždy obklopeni domovem , domem, ulicí, sousedstvím, prostorem v němž žijeme, lidmi , mezi nimiž a s nimi žijeme. Naše identita není zakotvena pouze v nás, ale také okolo nás, a to je fundamentální rozdíl.

- Územní stigmatizace = prostorové odcizení

- sociální hnutí a jeho spjatost se současným zvýšeným zájmem o rekonstrukce historických budov

OIKOS a POLIS

- V této souvislosti můžeme hovořit o prostoru každodenního světa, konkrétního prostoru, architektura tematizuje svět, je rozvrhem světa.

K úhelným kamenům naší západní kultury proto patří rozlišení mezi OIKOS (to ,co se týká rodiny, domu, vnitřního, s ženou, protože žena vytváří domov, slovo OIKOS je také základem slova ekologie, ekonomie) a POLIS (tím, co je venku, AGORA, veřejný prostor)

OIKOS a POLIS jsou dvě oddělené oblasti spjaté s evropskou kulturou, oddělenost domova od města, veřejného prostoru. Domov je neopakovatelný genius loci, domov

znamená nejen „byt“, ale i cesta k domovu, sousedství, paměť míst, čichové, vizuální, hmatové podněty. Přátelé a známí z ulice.

Případně lze hovořit v souvislosti s nezakotveností člověka (i ve své vlasti) o oikofóbií. Strach z domova.

- Platí v psychologii, i v sociologii: analyzují se vždy výrazněji vztahy uvnitř skupin, struktura společnosti a systémy, vazby, role apod. než stejnou mírou i prostor, kde se tyto všechny mezilidské vztahy v kontextu odehrávají.

Nejedná se již jen o tradiční oblast sociologie bydlení, města, ale o sociologii prostoru, jejímž tématem je prostor jako smyslová dimenze, prostor jako dimenze jednání, osobní prostor a teritoriální chování, gender a prostor, prostor a životní dráha jedince aj.

- V praxi jsme zvyklí hovořit o rodině jako o místě setkávání, místě příběhů, *genius loci* domova, kontextu vztahů, které zásadně ovlivní každého jedince v jeho současném i budoucím životě.

- Orientace na prostor, místo a čas: symbolika středu. „Střed“ je zónou posvátnosti *par excellence*, zónou absolutní reality. Každý prostor když byl osídlen, především přeměněn z „chaosu“ v „kosmos“. Dosažení středu se rovná iniciaci – ráj, kde byl stvořen Adam ležel přirozeně ve středu Kosmu. Pojetí image mundi, že svatyně reprodukuje vesmír, přešla do náboženské architektury křesťanské Evropy, bazilika i středověká katedrála symbolicky zpodobňují Nebeský Jeruzalém.

Zde pramení dichotomie centrum – periferie, město a vesnice, inkluze - Exkluze. Kvalita místa je tradičně formulována jako *genius loci* (CH. Norbert-Schulz)

- Orientace na „problém rodiny, jedince v kontextu vztahů“ nesmí ale být odmyšlená od faktu, že i dům je příběhem, městské prostředí, architektura v sobě skrývá pochopení doby v níž se právě tyto vztahové rámce odehrávají a ovšem i zpětně ovlivňují. Vyvolávají totiž iluzorní zdání, že jejich staticčnost nemá tak zásadní vliv na lidské chování a jednání.

Obdobně tak můžeme hovořit i například o prostoru bytu, který je přesným sémiotickým monitorem lidských vztahů a rodinných proměn, což je využíváno v psychologii, průmyslovém, bytovém designu a jinde.

O krizi rodiny je v posledních letech hodně diskutováno z různých úhlů pohledů, je totiž zřejmé, že metamorfózy designu současné rodiny mají charakter nestálosti, obtížně zachytitelné variability.

Změna, krize, představuje vždy příležitost, ovšem rytmus změn, kterým podléhají rodiny, a to změny vnitřní i vnější, nikdy nebyly tak razantní jako v posledních desetiletích, doba stárne rychleji než lidé.

Současná proměna sociálního prostoru, podmíněná globalizací (*kterou můžeme s nadsázkou označit za „výsměch státu“ - moderna formulovala suverenitu vojenskou, hospodářskou a kulturní jako základ pevných hranic národního státu, což dnes již téměř neexistuje*), souvisí se změnou „prostoru“ života dnešní rodiny, zapomínáme, že když se hovoří o krizi rodiny, jedná se o krizi celého komunitního prostoru, který je rovněž součástí identity každého člověka.

Fenomén „Domov“

Dříve byla dána jasná opozita „my a ti druzí“, „společnost a příroda“, dnes tyto protiklady a hraniční jistoty neexistují. V současné době hranice mizejí, což má za následek negativní důsledky, bez hranic a jasných protikladů se nedá žít a rozhodovat, přesto tak musíme neustále činit.

- „domov“ je oslabován, jaksi ‘denuncován’ zevnitř, plíživě a ve jménu „lepšího a plnějšího života“

Domov, uvádí J.Patočka, se tak stává pozvolna místem, chápané stále více jako přístřeší, kde se přespává, ukládá pracovní výtěžek a kde se vede rodinný život, který existuje stále méně. V souvislosti s domovem uvádí, že domov není tam kde právě jsem, domov je útočiště kam patřím více než jinam, více domovů nemůže prožívat stejnou intenzitou.

Svět domova je světem tradice dále přenášených, světem časové dimenze. Nejde o nic jiného, než o nahlédnutí, že domov je místo neopakovatelné (na rozdíl od bytu, ten si můžeme koupit) spjaté s prostorem, cestou k domovu, lidmi v sousedství, vůní, domem, exteriérem i interiérem či vzpomínkami.

Moderní doba posunula a rozvrátila hranice mezi světem a domovem, údělem se stalo „bezdomoví“. Staré společenské struktury, které držely pohromadě sdílením místa i časového rozvrhu, pozvolna metamorfózuji v nové, rizikové formy soužití. Tradiční prostorové a časové rozlišení mezi domácností a zaměstnáním se stává neudržitelné. Bude narůstat tlak na pružnou pracovní dobu a flexibilní pracovní podmínky těch, kteří pečují o své děti, ať již matky nebo otcové, či „otky a matinky“. Změna prostoru rodiny probíhající se změnou tradičních rolí rodičů je hlavní příčinou konfliktních ploch v rodinách a paralelně i nestálostí zakotvených partnerských vztahů.

Nerozumíme si již nejen se svými rodiči, ale ani sami se sebou, naši rodiče se rodili do obdobného prostoru, v němž žili i jejich rodiče, dnes žijeme a zemřeme v prostoru, který se vůbec nepodobá prostoru do něhož jsme se narodili, dokonce ani prostoru v němž zrovna žijeme.

Rozdíl mezi DOMOVEM A BYTEM

Domov je místo, které každý člověk potřebuje ke svému zdárnému životu, jenže pokud sociální prostor, v němž se nachází nevytváří rovněž i kvalitní veřejný prostor, místo setkávání, dochází k tzv. městskému strachu. Byt si můžeme koupit, domov prožíváme, je nositelem naší zakotvenosti, identity. Pokud odejdeme z domova, již nikdy se nemůže vrátit, vybudovat nový domov je dlouhodobý proces. Domov je čitelný, je to depozitář „rodinných zkušeností“, nositel prožitků, domov je (pokud se ovšem jedná o domov) čitelný, rozlišitelný od okolí. Byt je výrazem dočasné zakotvenosti bez historie, absencí paměti.

Nečitelnost (absence obrazů, map), monofunkční zóny jsou projevem modernistického arabismu, který požadoval vždy racionální, přísný řád, logičnost, funkčnost. Na jedné straně „city“ obchodní a administrativní centra a na druhé straně nekonečná předměstí doplněná parkovišti, nákupními centry a benzinovými pumpami.

Skvělým analytikem rozkladu veřejného člověka v kontextu veřejného prostoru je R.Sennet, který rozkrývá důsledky monotónnosti sterilních architektonických staveb s logicky uspořádaným prostorem. Identita předpokládá ztotožnění se s prostorem, nalezení vlastního teritoria, locus svého domova.

Zakotvit v sociálním prostoru, lokalitě místa, domova, znamená identifikovat se s prostorem, personifikovat prostor v němž žiji, kam docházím a kde se nachází můj domov. Krátce, nezakotvenost v místě domova znamená nezakotvenost v širších mezilidských vztazích, nezáměr o veřejné věci, nezáměr o druhé lidi, lhostejnost jak k okolí tak i k sociální funkci ulice.

- cohousing (obytný soubor cíleně budovaný na bázi sousedských vazeb) společenství podobné výrazu obec.

5.4. Systémový přístup

/Tvar systémový nebo systemický? Nejdříve odlišme systematický přístup, chápaný jako postoj klasických věd: nezávislý pozorovatel, nacházející se mimo sledovanou realitu, nezúčastněné pozorování, postoj mimo systém, lineární vztahy, kauzální přístup. Oxfordský slovník uvádí system jako substantivum a systemic jako odpovídající adjektivum. Systémový přístup znamená odlišný přístup než systematický, a to respektováním spontánního řádu, který se vytvořil nezávisle na člověku, nebo jej přesahuje. Přistupuje s respektem k přirozenému charakteru lidského poznání včetně omezené lidské racionality, operuje s teorií systémů a komplexitou světa: pozorovatel je součástí reality ,vše řečené je řečeno pozorovatelem. Systém je pozorovatelem vytvořená jednotka, konstrukce, přechod od struktury k procesům. Systemický pak označuje způsob nazírání, které činí systémy svým objektem. V psychologii se proto hovoří o novém paradigmatu spjatém s postmoderní filosofií, systemický psychologie. V sociologii se ale operuje s terminologií „systémová“ teorie, i když se jedná o vzájemnou propojenost při vycházení z obdobných odborných pramenů a autorů.) Rozhodně stojí za pozornost přitažlivý text nositele Nobelovy ceny Ilyi Prigogina a Isabelle Stengersové Řád z chaosu. Nový dialog člověka s přírodou (Mladá fronta, Praha 2001). Nová aliance neboli nová smlouva má zahájit dialog člověka s přírodou. Věda se zavazuje vést s přírodou rozhovor a člověk se vzdává snahy konstruovat takovou pozici, z níž by mohl pozorovat přírodu a dění v ní jako absolutní pozorovatel. Namísto toho chce sebe sama chápat jako součást procesů tohoto světa./

Zájem o systémové teorie odkazuje na proměnu vědeckého paradigmatu. Uvolňuje tradiční diskuzi, která je založena na analýze a vytváří syntézu, v níž nacházejí místo všechny důležité přístupy od technických, inženýrských věd, přírodních, sociálních po biologické vědy, které byly tradičně spíše (uměle) oddělené. Adjektivum systemický (viz poznámku) evokuje koncepty jako kybernetika (II. Řádu), sebeorganizace – autopoieza, radikální konstruktivismus, přechod od linearity k cirkularitě, synergetika, komplexita ,kontingence , konstruktivismus aj.

Zájem o systémovou teorii odkazuje na změněné sociální podmínky ve společnosti, rostoucí zájem přesouvající se ze sociálního konfliktu k problémům ekologickému ohrožení.

Systémovou teorii je možné chápat jako jeden integrační výkon, službu různým vědeckým disciplinám.

Doba oddělených vědních oborů již skončila a nejzajímavější nové objevy a teorie vycházejí právě z hraničních oborů, mezioborové inspirace jsou tím nejpřínosnějším.

Stále více si jsme nuceni připouštět, že klasickými, či tradičními způsoby je skutečnost nejen 20. a v současnosti 21. století nezobrazitelná, proto říkáme tak často o komplikované skutečnosti, což je přesný výraz.

Komplikace znamená svazování, skládání (com-plicare, plica – záhyb), obdobně se dostává do blízkosti, do blízkého prostoru místa, která předtím vůbec spolu nesouvisela, ekonomika se například splétá s kvantovou fyzikou, teorie počítačů do noetiky, filosofie, kybernetika do biologie, biologie, chemie či teorie chaosu do architektury a můžeme do nekonečna pokračovat.

V našem myšlení ale stále přetrvává snaha po oddělování jednotlivých oborů kamennými hrázi a po cestičkách mezi obory spíše utíkáme vždy zpět za své hradby. Přitom právě v interdisciplinaritě se skrývá největší potenciál nových objevů, interpretací a vzájemného pochopení – využívání, přenášení poznatků.

Pokud je proto pro naši dobu něco charakteristického, tak je to interdisciplinarita, tj. přenášení postupů a principů z jednoho vědního oboru do druhého, často velmi vzdáleného.

A navíc, my sami jsme součástí této příliš komplikované skutečnosti, nahlížíme ji celou, jen pokud si ji zjednodušíme (systém znamená vždy redukci komplexity) a pokud poněkud odhlédneme, že takto složitý uzel již není struktura, ale proces.

Stále hovořím o komplikacích, komplikované skutečnosti, zápletky jsou její uzly, tj. tím, co označujeme jako singularity. Body, či momenty, v nichž se rozhoduje jakým směrem se bude celý proces dále vyvíjet, pokračovat.

Singularita jako by v sobě shrnovala všechny možnosti daného okamžiku. Svět se stává multiverzem cest, proto se hovoří o rizikové, postmoderní společnosti, lineární vize vyvíjející se nerizikové společnosti byla výrazem moderny.

Pokud se zmiňuji o linearitě, lineární kauzalitě, dodejme, že lineárně hierarchický (opět zapomínáme, že termín hierarchie, který tak sedimentoval do našeho slovníku, pochází z teologického konceptu a znamená hieros – svatý) pohled znemožňuje vidět, pochopit celý systém. Jedná se o pozůstatek newtonské verze reality světa.

Změna náhledu od univerzality (uni – vertere, tj. směřování k jednomu) k multiverzalitě (multi – vertere, tj. směřování k mnohému). Od hierarchie k heterarchii (heteros – soused, ten druhý), tj. nelineární náhled.

Teorie systému je tak pokusem o vytvoření všeobecné teorie sociálních systémů s všeobecnou platností. Vzhledem ke své interdisciplinarita je teorie systémů zvláště výhodná jako integrující věda, protože systemický problémy se vyskytují ve všech vědách.

Podle L. von Bertalanffyho vystupují tyto problémy obecně, a je jedno, zda-li se jedná o neživé věci, živé organismy, nebo sociální fenomény. Bertalanffy nazývá takový náhled , způsob myšlení, tedy systémového myšlení o celku a výsledcích nových vědeckých vývojových směrů General System Theory – všeobecnou systémovou teorií.

Ekosystémové chápání rodinných systémů hierarchie přirozených systémů (biopsychosociálního modelu) si můžeme ukázat na následujícím rozvržení, kde jedna vrstva vychází z jiné vrstvy a současně odkazuje na další:

BIOSFÉRA

SPOLEČNOST, NÁROD

KULTURA, SUBKULTURA

KOMUNITA

RODINA

DYÁDA (DVĚ OSOBY)

OSOBA (chování a jednání)

NERVOVÝ SYSTÉM

ORGÁNY / SYSTÉMY ORGÁNŮ

TKANIVA

BUŇKY

ORGANELY

MOLEKULY

ATOMY
SUBATOMICKÉ ČÁSTI

Nebo názorně jako kontinuum přirozených systémů, které si můžeme představit jako prostupnou pyramidu , kde biosféra rámuje všechny ostatní roviny a ve středu se nachází molekuly (pokud si namalujeme kružnice k jednotlivým vrstvám a molekuly budou středem):

BIOSFÉRA
SPOLEČNOST, NÁROD
KULTURA - SUBULTURA
KOMUNITA
RODINA
DYÁDA
OSOBA
NERVOVÝ SYSTÉM
TKANIVA
BUŇKY
ORGANELY
MOLEKULY

Co je charakteristické pro systemické (systémové) myšlení v porovnání se „starým“ uvažováním? Lze ukázat na přibližně čtyři kritéria, která odkazují na proměnu uvažování, myšlení:

1. Od části k celku.

Pro starý způsob myšlení je obvyklý charakteristický předpoklad, že v každém komplexním systému můžeme chápat dynamiku celku na základě vlastností jeho částí. Systémový přístup ale vyvozuje, chápe části na základě dynamiky celku. V centru naší pozornosti se neocitají „základní kameny“, ale celý organizační celek.

2. Od struktur k procesům.

Předchozí myšlení vychází z pevně daných, fundamentálních struktur, které na sebe působí silou a mechanismy vzájemného působení a následně vyvolávají procesy. Systémový přístup nahlíží struktury a procesy jako komplementární pojmy. Každý proces postihuje struktury a každá struktura je projevem procesu. Můžeme proto hovořit o procesologii, procesuálním myšlení.

3. Od objektů ke vztahům.

Ze systémového náhledu je každý objekt, každá část, chápána jako vzor v nedělitelné síti vztahů. Zásadní vlastnosti takového objektu se vytvářejí v jeho vztazích k jiným objektům. Platí to i pro každý žijící systém jako celek. Jeho existence vzniká z jeho vztahů k okolí. Systémové myšlení je proto myšlením na životní okolí.

4. Od objektivní ke konstrukci skutečnosti.

Starý způsob chápání vycházel z možnosti objektivního popisu reality, nezávislé na pozorovateli a předcházející poznání. Nové paradigma, systémový přístup prosazuje přesvědčení, že chápání procesů musí být integrální částí přírody. Namísto „objektivní reality“ (co to je) zkoumá pracovník ve výzkumu biologickou strukturu toho, kdo svět stváří. Obrací se tedy k pozorovateli, tj. k sobě samému jako k tomu, kdo se konstituuje

v aktu pozorování. Pozorovaný a pozorovatel nejsou odděleni. Nelze již proto hovořit o subjektu a objektu!

Poznání neproniká do uzavřeného teritoria, terénu, ale pouze mapuje, popisuje. Abychom porozuměli nějakému světu, potřebujeme popis toho, kdo jej popisuje: teorii pozorovatele, která musí zahrnovat pozorovatele pozorovatele (!).

Můžeme si vypomoci malou berličkou, když píšete, tak každé pero má dva konce, jeden píše a druhý ukazuje na toho, kdo píše. Kdo píše o někom, o něčem, je vždy osobně zakomponován v tom co napíše, „jsme v tom“, co napíšeme.

Toto vědomí má tím pádem i své etické konsekvence. Nelze se skrýt za teorii, učení, objektivitu (nezúčastněného pozorovatele, oddělování subjektů a objektů při výuce, zkoumání, vyšetřování) všechny popisy, vše co uděláme, napíšeme, odkazují zpět ke svému původci tím, že dokumentují způsob, jakým pozoruje. Takže za každým popisem se vždy nachází pozorovatel.

Systemický náhled odlišující již zmíněné pojetí myšlení newtonské fyziky a descartovského obrazu člověka. Můžeme si toto odlišení přiblížit pomocí tabulky:

Mechanický náhled na svět	Systemická představa o světě
hierarchie	sítě, heterarchie
struktura	procesy, funkce
mechanika	živé systémy,organismy
analýza, redukcionismus.....	syntéza, emergence
organizace	samoorganizace, autopoieza
objektivita	subjektivita
myšlení v kauzálních souvislostech(příčina / následek)..	myšlení ve vzájemných souvislostech
posuzování „správné – nesprávné“	posuzování podle funkčnosti

lineární přístup.....	cirkulární přístup
nezávislý pozorovatel mimo systém, realitu.....	pozorovatel jako součást reality, systému
allopoietický systém	autopoietický systém
kauzální řetězce, determinismus.....	nelineární procesy
rovnovážný systém.....	nerovnovážný systém

Pokud uvažujeme v lineárních, kauzálních souvislostech, tak vyvozujeme vždy, že každá příčina má nějaký důsledek, a naopak, že každý důsledek má nějakou příčinu. Systémový náhled ale vychází z cirkulárních souvislostí a zahrnuje v této souvislosti nejen vzájemné působení příčiny a působení, ale také působení pozorovatele.

Dochází tak k paradoxu , tj. tím se rozumí ocitnout se „mimo učení, mimo nauku“ (paradox stojí v protikladu k ortodoxii , „přímému učení“) , který je ostatně všude skloňován jako tvořivý krok, vyjití mimo zaběhlé myšlení, paradox jako tvořivost.

Paradox tak staví většinou vyučujícího do nechtěné pozice, pokud jeho zájem je postupem věku stále více investován do potřeby získat pojmy, které leží nehybně dost dlouho, takže mohou být reifikovány, kódovány, počítány a porovnávány.

Můžeme si to přiblížit takto: A implikuje B, B implikuje C a tak dále. , to je právě kybernetika prvního řádu, lineární, kauzální, logická. Jenže kybernetika druhého řádu (H. von Foerster), cirkulární přístup vyvozuje : A implikuje B, B implikuje A , a to je čertovo kopýtko, jsme u paradoxů, cirkulárních vazbách.

Když vědecká obec identifikuje paradox, tak se rychle stává terčem značného úsilí o to, aby byl smířen s dobově přijímanou teorií. Fyzika například používá nálepku paradox k tomu, aby identifikovala zatím ještě nevysvětlitelný jev. Což má za následek, že paradox je konsensuálně chápán tak, že jedná o další hádanku, která se musí vyřešit.

Systém

System je komplexní, společný útvar, který je ohraničený od okolí, celek, uspořádaně sestavený z libovolných elementů materiální nebo duchovní povahy. Stručně jej definuje L.von Bertalanffy : systém je množina prvků, mezi kterými vzniká vzájemné působení.

Diferenciace systému a prostředí se stává východiskem každé analýzy systémové teorie , vyvozuje N.Luhmann . Systém znamená vždy selekci komplexity (svět), dodejme, že podle Luhmanna svět není systém. Svět nemůže být pojat jako systém, poněvadž nemá svůj vnějšek, vůči němuž by se ohraničoval.

Člověk (lidský systém) je součástí systému sociálního, ekosystému apod. a současně také sám je biologickým systémem . Sporem zůstává, zda-li je autopoietickým systémem člověk (H.R.Maturana), nebo zda-li je autopoietickým systémem sociální systém (N.Luhmann).

Komplexní systém není celek, který se skládá z částí, ale celek, skládající se z jiných celků.

System, který se brání změně, se stává rigidní.

Cílem všech věd je vysvětlit fakta – zodpovědět otázky, jak řešit problémy a testovat hypotézy (prozatímní vysvětlení) týkající se světa. Shromažďování dat prostřednictvím empirického výzkumu představuje pouze část vědecké práce.

Kdyby se sociologové a další vědci věnovali pouze výzkumu byly by učebnice pouze rozsáhlým almanachem – neuspořádanou sbírkou faktů a čísel. Předpokládejme například, že se výzkumný tým zabývá tím, kolik je mezi lupiči leváků, zrzavých a voličů pravicových stran. Údaje, které zjistí mohou být přesné, vypovídají však něco o sociálním světě? Nikoliv, nevypovídají vůbec nic.

Fakta nemluví za sebe, musí být zasazena do nějakého smysluplného rámce. Jen kontext dává smysl!

5.5. SOCIOLOGIE - PARADIGMATA

Paradigma

představuje určitý styl vědeckosti, příznačný pro danou epochu, zahrnuje určitý způsob vidění (theoria), myšlení (logos) a přístup (methodos). Paradigma původně znamenalo vzor, a to jak nadčasové ideje (archetypu), tak i příkladu, vzoru.

Racionalita (dedukce), zkušenost (indukce) empirie.

Teorie

je souborem dosavadních znalostí směřujících výzkum a interpretaci nových informací. Teorie ukazuje, které prvky jevu, jako například násilí v rodinách, jsou relevantní a důležité pro jeho studium. Pomáhá také výzkumníkům určit, co data, která shromáždili, znamenají, a jak si poradit se zjištěními, která si odporují nebo nejsou jednoznačná.

Teorie se skládá ze tří základních prvků: východiska, pojmy a tvrzení. (vědecké teze).

Teoretická východiska jsou netestované představy o podstatě chování lidí nebo sociálních systémů. Příkladem může být přesvědčení, že lidé jsou racionální bytosti, jejichž jednání

odráží vědomé bilancování nákladů a zisků určitého typu jednání ve srovnání s jiným. Východiska představují základ teorie, základy, na nichž spočívají další prvky.

Sociologické pojmy jsou obecné kategorie řady konkrétních případů. Jsou to abstraktní ideje identifikující podobnosti mezi jinak rozdílnými sociálními jevy. Příkladem může být pojem sociální třída. Lidé nejsou členy sociální třídy jako například nějakého klubu. Členství v klubu však může být vedle příjmu, zaměstnání, vzdělání, místa bydliště, životního stylu a vkusu jedním z indikátorů příslušnosti k určité sociální třídě. Tento pojem shrnuje různé ale navzájem provázané atributy. Jiným příkladem je pojem inteligence, která je často kvantifikována tzv. skóre IQ (intelligenčního indexu). Lidé nemají IQ ve stejném smyslu, jako mají ruce a nohy. Spíše jednotliví lidé vykazují různou úroveň schopnosti řešit různé úlohy. Pojem inteligence je kategorií, která shrnuje všechny tyto informace. Pojmy jsou základní stavební prvky teorie. Stejně důležité je, že je lze převést na měřitelné proměnné pro účely empirického výzkumu (jako například testy IQ).

Vědecké teze (poučky) jsou tvrzení o povaze pojmu nebo vztahu mezi dvěma či více pojmy. Například: „Vězení a trest brání trestným činům“ nebo „Dnešní rodina se potýká s řadou problémů“. Teze jsou kostrou či sjednocujícím rámcem udržujícími prvky teorie pohromadě.

Teorie má tři roviny.

První z nich představují hypotézy, které ještě nejsou teorií v pravém smyslu, ale testovaným tvrzením s omezenou platností. Například: „Čím více je někdo vzdělán, tím spíše může získat zaměstnání s vysokou prestiží“ nebo „Ženy vydělávají v zaměstnáních, která jsou srovnatelná z hlediska požadované odpovědnosti se zaměstnáními mužů, méně než muži“. To jsou konkrétní tvrzení o vztazích mezi proměnnými, která lze empiricky testovat.

Druhou rovinu představují tzv. teorie středního dosahu (tento název zavedl K. Robert Merton). Takové teorie se týkají určitých problémů, nikoli pouze jednoho předmětu. Jsou skromnými teoriemi, jejichž dopad a obecnost jsou omezené a jsou blízko empirických dat. Jsou relativně snadno testovatelné a v případě potřeby revidovatelné. Příkladem je

Mertonova teorie relativní deprivace, která se týká toho, jak lidé posuzují okolnosti svého života. Podle Mertonovy teorie míra deprivace nezávisí na objektivních podmínkách, v nichž se lidé nacházejí, ale v tom, v jakých podmínkách žijí lidé s nimiž se srovnávají. Tuto teorii lze uplatnit i na korporace (sekretářky v určitém podniku srovnávají svůj plat s platy sekretářek v jiném podniku a nikoliv s průměrným příjmem ve státě), na školní život (trojka na špičkové vysoké škole může být stejným úspěchem jako jednička na obyčejné škole) a na nespočetnou řadu dalších situací.

V nejvyšší rovině se nacházejí teoretické perspektivy – široké, obecné teorie, které se snaží vysvětlit sociální život jako celek (či jeho nejdůležitější aspekty). Teoretické perspektivy skýtají sociologům vizi společnosti, jednotný jazyk, obecný přístup a porozumění výzkumným otázkám. Ukazují, které otázky jsou důležité a jak k nim přistupovat. Teorie středního dosahu zpravidla vycházejí z některého z těchto širokých zaměření.

Zakladatelé sociologie rozpracovali dvě hlavní teoretická zaměření funkcionalismus a konfliktualismus. Téměř celé století se velká většina sociologů identifikovala s jednou z těchto myšlenkových škol. Prvotní funkcionalisté a teoretikové konfliktu se v zásadě zabývali sociálními jevy velkého dosahu (jako rozvoj kapitalismu nebo role náboženství ve společnosti). Na počátku dvacátého století se američtí sociologové začali zajímat o vzorce sociálního jednání v každodenním životě. Výsledkem byla třetí teoretická perspektiva symbolický interakcionismus. Všechny tyto přístupy jsou v dnešní sociologii významné.

JAK SE VYSVĚTLUJE SPOLEČNOST ?

Zakladatelé sociologie se zabývali otázkou :

„Co udržuje společnost pohromadě ?“ Co k sobě navzájem váže individua a skupiny různého původu a s různými cíly, že se účastní kolektivního života, jenž nazýváme společnost? Na tuto otázku se snaží odpovědět funkcionalismus a konfliktualismus, avšak různým způsobem.

A. Strukturálně-funkcionální teorie . Funkcionalistický přístup.

Základním předpokladem stojícím v pozadí funkcionalistického pohledu je, že společnost je stabilní, dobře integrovaný sebe řídící se systém, který přetrvává proto, že slouží k uspokojování základních potřeb lidí. Tento teoretický proud se zformoval v devatenáctém století v dílech Augusta Comte (1858 – 1917) a Emila Durkheima (1858 – 1917) a britského sociologa Herberta Spencera (1820 – 1903). Čelnými představiteli tohoto myšlenkového proudu ve dvacátém století jsou američtí sociologové Talcott Parsons (1902 – 1979) a Robert Merton (1910) a německý sociolog Niklas Luhmann (1927).

Klíčovou tezí funkcionalistických teorií lze shrnout takto: každá společnost se skládá z mnoha specializovaných struktur nebo sociálních institucí (rodina, náboženství, politické struktury, vzdělávací systém atd.). Každá z těchto institucí má svoji funkci, která přispívá k udržení celku. (Rodina například živí a vychovává děti). Tyto sociální struktury jsou navzájem na sobě závislé. (Hospodářství závisí na vzdělávacím systému, jenž mu dodává kvalifikovanou pracovní sílu, a ten je finančně závislý na hospodářství). Aby společnost přežila, musí její části být v souladu.

Funkcionalisté tvrdí, že přežití závisí na spolupráci a že tato spolupráce závisí na konsensu (souhlasu) ohledně základních norem a pravidel chování. Za normálních podmínek usilují různé části společnosti se vzájemně spolupráci o společný cíl a produkují řád, stabilitu a rovnováhu. Z pohledu této perspektivy je konflikt příznakem nemoci sociálního organismu.

Současní funkcionalisté kladou důraz na jemnou vyváženost různých sociálních struktur. Protože tyto struktury jsou na sobě navzájem závislé, vyvolává změna v jedné oblasti sociálního života změny v ostatních. Například změny v hospodářství (jako růst nezaměstnanosti) vnášejí změny do rodiny. Stejně jako změny v rodině (růst rozvodovosti a nárůst neúplných rodin) vnáší změny do hospodářství. Podle této perspektivy může náhlá a rychlá změna celý systém – celou společnost vychýlit z rovnováhy.

Z funkcionalistické perspektivy jsou základní následující výzkumné otázky: „Jaké funkce jednotlivé části společnosti plní: (Jak prospívají celku) „Jak jsou jednotlivé části propojeny?“

Na tyto otázky funkcionalisté odpovídají spíše zkoumáním důsledků vzorců chování a sociálních konfigurací než aby se zajímali o záměry a motivy lidí.

K.R. Merton rozlišil manifestní a latentní funkce.

Manifestní funkce jsou záměrné a vědomé, latentní nezamýšlené a často neuvědomované. Například manifestní funkcí vzdělání je poskytovat mladým lidem informace, učit je dovednostem a vybavit je hodnotami. Latentní funkcí vzdělání je udržet mladé lidi vně napjatého trhu práce a reprodukovat třídní rozdíly tříděním a nasměrováním dětí na praktickou nebo akademickou dráhu dle jejich předpokládaných schopností. Manifestní funkcí systému dálnic je poskytnout pohodlné cestování. V důsledku latentních funkcí se rozvíjí trh a automobily a s pohonnými hmotami a stěhování z měst na předměstí.

Merton také rozlišil funkční vzorce chování – které přispívají ke stabilitě a přežití systému – a dysfunkční, které systém spíše podkopávají. Vzorce, které byly kdysi funkční se mohou stát později dysfunkčními. Tak dopravní systém založený na soukromých vozech byl funkční, když byly pohonné hmoty levné, ale je dysfunkční, když je pohonných hmot méně, podraží a zjistí se, že znečišťují prostředí.

Klíčovými funkcionalistickými pojmy, s nimiž se nejčastěji setkáte jsou:

systém, funkce, vzájemná závislost a rovnováha nebo vyváženost, autopoieza, smysl, komplexita.

Kdysi nové myšlenky jsou dnes součástí běžného sociologova slovníku.

Funkcionalistická perspektiva dominovala sociologii v padesátých a šedesátých letech dvacátého století. Funkcionální analýza je zejména užitečná manipulujeme-li propojení mezi různými prvky sociálního systému – například přístup Ameriky k naftě, technologie, plán výstavby dopravních cest a „její milostný román“ s automobilismem. Funkcionalisté však mají sklon zanedbávat či potlačovat roli, kterou hraje v tvorbě a udržování sociálních konfigurací moc.

Teorie strukturálně funkcionalistická se odlišuje od pojetí funkcionálně strukturálního náhledu.

Teorie strukturálně funkcionalistická, reprezentovaná T.Parsonsem vychází z homeostatického modelu společnosti, předpokládajícího stabilitu společenského systému, kde podmínkou rovnováhy ve společnosti je identifikace s obecně uznávanou soustavou hodnot, a to cestou socializace a sociální kontroly. Společnost je zvláštní druh sociálního systému (druh nejvyšší), který má silné integratvní mechanismy. To, že

struktura předchází funkci, odkazuje k náhledu, že existující struktury ve společnosti mají stabilizující a integrující smysl, struktura určuje, vymezuje funkci.

Odlišný přístup funkcionálně strukturální odmítá výše uvedenou interpretaci společnosti. Představitelem je N.Luhmann který je chápán jako autor spjatého s postmoderní noetikou, filosofií, potažmo s radikálním konstruktivismem, tj. postmoderním přístupem. V jeho pojetí jsou klíčovými slovy :

System, smysl, autopoieza

Společnost se skládá nikoliv z jednoho systému a dále ze subsystémů, které mají integrující roli, ale ze systému systémů.

System můžeme chápat jako redukci komplexity (svět je komplexita, ne-system), každý autopoietický systém na základě smyslu redukuje komplexitu světa.

Nezapomínejme, že každá teorie jako systém je vždy jen redukcí komplexity.

Svět nemůže být chápán jako systém, protože nemá vnějšek, vůči němuž by se ohraničoval. System nemá vlastní podstatu ani existenci, proto Luhmann hovoří o komplexnosti, která označuje vždy jen relaci mezi systémem a světem, nikdy stav bytí. Autopoieza znamená sebeřídící systém, autonomní, oddělený od ostatních autopoietických systémů . Problémem je, že v případě akceptování teorie autopoietických systémů akceptujeme diferenciaci světa na samostatné, svébytné systémy s vlastním morálním kódem. Tj. ohlášení konce univerzality (uni – vertere, směřování k jednomu) . V širším kontextu se jedná o konec hiererachického uspořádání společnosti , rozklad staré Evropy . (BIOS , heterarchie)

B. Teorie konfliktu. Konfliktualistická perspektiva.

Hlavním předpokladem, jenž stojí v pozadí teorie konfliktu, je představa, že společnost se skládá ze zájmových skupin, které si konkurují.

Teoretikové konfliktu tvrdí, že společnost není udržována pohromadě konsensem, ale napětím. Některé skupiny zjevně získávají z existujícího sociálního uspořádání více než jiné. Například v předindustriální Evropě měla aristokracie pod svou kontrolou nejdůležitější zdroj: půdu. V důsledku toho mohli její příslušníci vykořisťovat nižší třídy, které půdu nevlastnily. V dnešní „informační společnosti“ se stávají nejdůležitějšími zdroji znalosti a expertizy. V důsledku toho jsou vzdělané třídy často schopny uplatňovat moc nad skupinami s nižším vzděláním.

Zatímco funkcionalisté nahlížejí sociální uspořádání z hlediska jejich funkce pro společnost jako celek, ptají se sociologové konfliktu „Funkční pro koho?“, kdo má užitek z daného sociálního uspořádání?, jak si dominantní skupina udržuje své postavení?

Svémi kořeny tkví teorie konfliktu ve spisech Karla Marxe (1818 – 1883). Ve východiscích své teorie klade Marx důraz na význam hospodářských zdrojů v sociálních konfliktech. Nezabýval se tolik bohatstvím použitým k nákupu luxusních předmětů, ale spíše bohatstvím, které je investováno do výrobních prostředků. (Například suroviny, továrny, stroje a další prostředky, jimž lze získat další bohatství). Hospodářská dominance je reflektována v náboženství, vzdělávací politice a dokonce i v rodinném životě.

Dělníci jsou vykořisťováni nikoliv prací jako jednotlivci, ale jako třída. Masové vykořisťování klade zákony pro kolektivní či třídní boj proti kapitalistům. Marx byl přesvědčen, že dříve nebo později většina dělníků svrhne – mírovou cestou nebo revolucí – menšinu vlastníků a šéfů.

Na počátku dvacátého století němečtí sociologové Georg Simmel (1864 – 1920) a Max Weber (1864 – 1920) teorii konfliktu rozšířili tím, že k výčtu zdrojů provokujících soutěž a konflikt mezi skupinami ve společnosti přidali moc a prestiž.

Revoluční potencial může existovat ve věcech kapitalistických společnostech, ale praktické uskutečnění nějaké třídní akce je něco jiného.

Podle Weberova názoru Marx zveličil význam materiálních faktorů (výrobních prostředků), jakožto determinant idejí a konfesního systému ve společnosti. Weber tvrdil, že „čistě“ materialistické vysvětlení společenského života je neúplné.

Vliv M.Webera : askeze a kapitalistický duch, byrokracie – typy panství : tradiční, charismatické a legální.

Lewis Coser (1913) obohatil teorii konfliktu o některé prvky funkcionalismu. Tvrdil, že jednou z funkcí konfliktu mezi skupinami je posilování solidarity v rámci skupin. Jde-li například stát do války, spojí se občané proti společnému nepříteli a konflikty v rámci státu jsou zapomenuty. Coser také tvrdí, že v moderních společnostech se nejrůznější konflikty (mezi rasovými a technickými skupinami, muži a ženami, starými a mladými apod.) navzájem kříží, čímž chrání společnost před rozdělením na nepřátelské tábory.

Jiní teoretikové konfliktu, například I. Wallerstein (1930), aplikoval Marxův model třídního boje na světový systém a více než na třídní vztahy v rámci společnosti, soustředil sou pozornost spíše na hospodářské vztahy mezi státy. „První svět (vyspělé

západní země“) jsou považovány za mezinárodní vládnoucí třídu a Třetí svět za vykořisťované námezdní pracovníky.

Klíčovými pojmy sociologie konfliktu jsou moc, privilegium, prestiž, konflikt a konkurence.

Konfliktualistický pohled se v sociologii dostal do popředí zájmu v šedesátých a sedmdesátých letech, v období, kdy bylo zpochybňováno mnoho institucí. Nabízel dynamičtější pohled na společnost, jenž odpovídal času proměn. Avšak teorie konfliktu tím, že se zaměřují jen na zdroje napětí ve společnosti, mají sklon přehlížet zdroje harmonie a konsensu.

Dnes většina sociologů zaujímá střední pozici. Sociologové konfliktu uznávají možnost spolupráce v úsilí uspokojit základní potřeby, dokonce i mezi skupinami, jejichž zájmy se navzájem vylučují. Funkcionalisté přiznávají, že různá individua a skupiny ve společnosti mají různé názory na to jak by společnost měla vypadat. Rozdíl mezi těmito dvěma školami dnes tkví spíše v důrazu.

Funkcionalisté se soustřeďují na síly, které udržují společnost pohromadě, zatímco konfliktualisté se zaměřují na síly jež hrozí společnost rozdělit.

C. Vysvětlování každodenního sociálního chování a jednání

Funkcionalistická a konfliktualistická perspektiva zkoumá strukturu společnosti jako celkem a roli velkých sociálních sil v udržování její stability nebo vyvolání změny.

Všichni sociologové však uznávají, že společnosti se skládají z individuálních aktérů. Abychom porozuměli společnosti, musíme také rozumět tomu, jak se tito sociální aktéři rozhodují, řídí své životy a navzájem se ovlivňují. Toto je cílem třetí klasické teoretické perspektivy v sociologii symbolického interakcionismu.

Interpretativní sociologie. Symbolický interakcionismus.

Symbolický interakcionismus začali na počátku dvacátého století rozvíjet američtí sociologové George Herbert Mead (1863 – 1931) a Charles Horton Cooley (1864 – 1924)

a dále jej rozpracoval Herbert Blumer (1900 – 1987), Erving Goffman (1922 – 1982), Howard Becker (1944) a další.

Sociologové této školy se méně zabývají sociálními jevy v makrorovině a zabývají se více každodenním chováním lidí a vztahy mezi nimi.

Symbolický interakcionismus vychází z předpokladu, že značnou část chování lidí neurčují pouze objektivní charakteristiky situace, ale význam, jenž lidé těmto situacím připisují.

Tuto ideu vyjádřil W.I. Thomas často citovaným připomenutím „Definují-li lidé situace jako reálné, jsou tyto situace ve svých důsledcích reálné“. Jinými slovy, naše subjektivní interpretace světa do značné míry určují, jak se budeme chovat.

To čemu říkáme „realita“ je ve skutečnosti sociální konstrukt, něco čemu kolektivně věnujeme pozornost a označíme to za reálné, zatímco jiné jevy považujeme za irelevantní. Například ve Spojených státech jsou považováni bílí a černí lidé za příslušníky dvou různých ras, ale předpokládá se, že tyto dvě různé rasy mají mnoho společného. Nicméně o Afroameričanech se často předpokládá, že mají „přirozené“ atletické předpoklady, například pro basketbal. Ve skutečnosti mohou Afroameričané nabývat stejné výšky i síly jako ostatní lidé a pouze menšina jsou atletické superhvězdy. Totéž se týká bělochů. Rozdíly v rámci rasových kategorií převažují nad rozdíly mezi rasami. Protože však věříme, že lidi lze klasifikovat jako „bílé“ a „černé“ a protože věříme, že rozdíly mezi nimi jsou reálné, jsou reálné i ve svých důsledcích.

Symbolický interakcionismus spočívá na několika navzájem propojených východiscích. Lidé, aby se mohli zapojit do nějaké společné činnosti, musí mít nějaké

komunikační prostředky. Komunikujeme spolu prostřednictvím symbolů jimiž nejsou jen slova a věty, ale také gesta a činnosti, které získaly nějaký sociální význam.

Tomu, co chování a události znamenají, se učíme v interakcích i s jinými lidmi, které od nás vyžadují, abychom svoji činnost a její interpretaci přizpůsobili činností a interpretacím druhých. Dokonce i naše identita ve smyslu já je do značné míry založena na tom, jak vidíme naše jednání se odrážet v očích druhých – Charles Horton Cooley to vyjádřil slovním spojením „odrcadlené já“. Naše já není nikdy stabilní, je podřízeno neustálé redefinici a revizi jakožto výsledek sociální interakce.

Někteří představitelé symbolického interakcionismu načrtli analogii mezi sociálním životem a divadlem v tzv. *dramaturgickém přístupu*. Ten nejlépe vystihuje známá pasáž z „Jak se vám líbí“ W. Shakespeara:

Celý svět je divadlo,
všichni lidé jsou herci,
mají své nástupy a odchody,
jeden člověk hraje mnoho rolí.

Stejně jako ve hře musí na jevišti každý herec hrát nějakou roli, tak každý člen společnosti má nějakou roli vůči ostatním členům (manžel nebo manželka, student nebo učitel).

Stejně jako herci na jevišti hrají svoji roli podle scénáře, aktéři ve společnosti dodržují pravidla přijatelného chování. Mají však v každé roli prostor pro improvizaci. Každý herec předvádí svoji interpretaci, která částečně závisí na tom, jak je role napsaná a částečně na jeho přínosu pro roli, na tom, jak pojmu své role ostatní herci a na tom, jak reaguje publikum, ať už reálné nebo imaginární.

Nicméně, pokud se herci své roli příliš vzdálí, budou pravděpodobně označeni za „devianty“. Každý člověk ve společnosti, stejně jako herec v divadle, hraje během svého života mnoho rolí.

Jiní sociologové v rámci této široké teoretické perspektivy, kteří jsou nazýváni „*etnometodologové*“, nezaměřují svoji pozornost na role, které lidé vědomě hradí, ale na rutinní, všednodenní chování lidí, které se považuje za samozřejmé.

Etnometodologové tvrdí, že cementem společnosti, který ji udržuje pohromadě a umožňuje sociální život, že podloží široce přijímaných ale neuvědomovaných pravidel, která si lidé uvědomí jen když je někdo poruší. Vezměme si jako příklad každodenní pozdravy: „Ahoj, jak se máš?“ „Dobře, a ty?“. Na první pohled se zdají být tyto reflexní promluvy triviální. Ale představte si, co by následovalo, kdybyste je ignorovali.

Kdybyste nepozdravili své kolegy nebo neodpověděli na pozdrav. možná stráví půl hodiny přemýšlením nad tím, zda jste je ignorovali záměrně a jak by se měli zachovat až vás potkají příště. Konformita vůči očekávání a další zvykové chování buduje základní důvěru, která je nezbytná pro všechny sociální interakce.

Jiná oblast nedávného zájmu symbolických interakcionistů je *sociolingvistika*: studium sociálních faktorů ovlivňujících řečové vzorce. Sociolingvisté tvrdí, že lidé neuvědomují řeč (a neverbální narážky) jenom ke sdělování informací, ale také proto, aby se umístili ve vztahu vůči ostatním. Nejvíce je zajímavá tento „tichý jazyk“. Jakých konverzačních technik například využívají muži, aby si udrželi dominantní pozici vůči ženám?

Proč afroameričané vymýšlejí nová slova, věta a gramatické stavby? Jiní symboličtí interakcionisté se zajímají o *nevědomé znalosti*, nevyslovené porozumění a dovednosti, jichž využíváme, aniž bychom přemýšleli o tom, co děláme a bylo by pro nás těžké to vysvětlit. Například basketbalová superhvězda Michael Jordan ví, jak perfektně nahrát, ale možná by neuměl vysvětlit, jak to dělá. A podobně je tomu s mnoha každodenními dovednostmi.

Klíčové pojmy symbolického interakcionismu jsou: významy, symboly, interakce, já a role.

Ačkoli mají mnoho různých oblastí zájmu, zaměřují symboličtí interakcionisté svoji pozornost stejným směrem.

Pro tyto sociology jsou základními otázky typu: „Jak lidé interpretují své sociální scénáře?“ „Jak dospějí ke společnému chápání a nevědomým znalostem?“ „Jak každodenní interakce podporuje a modifikuje sociální definice reality?“

Symboličtí interakcionisté zejména pozorují a zaznamenávají sociální drama do co nejmenších detailů. Zabývají se emocemi účastníků i jejich otevřeným manifestním chováním.

STRUČNÉ SHRNUÍ:

funkcionalismus

teorie konfliktu

symbolický

interakcionismus,

Základní předpoklady

Společnosti jsou integrované systémy specializovaných na sobě závislých částí

Společnosti jsou konkurenční arény, v nichž různé skupiny soupeří o kontrolu nad vzájemnými zdroji (bohatství, moc a prestiž)

Struktura společnosti je tvořena interakcemi

Sociální život závisí na konsensu a spolupráci. Konflikt je obvykle destruktivní.

Sociální život nutně generuje neslučitelné zájmy, protikladné cíle a konflikt. Konflikt může být prospěšný.

Sociální život závisí na tom, jak aktéři interpretují své role a jakému publiku hrají.

Náhle změna zpravidla naruší

Změna je nutná, dokonce žádoucí.

Ke změně dochází, když aktéři na základě scénáře improvizují.

Úkolem sociologa je vysvětlit, jaké důsledky má existence jednotlivých částí pro celek a jak jsou navzájem podrobnosti propojeny.

Úkolem sociologa je identifikovat konkurenční zájmy a ukázat jak si ti, kdo jsou u moci, udržují svoje postavení.

Úkolem sociologa je pozorovat a zaznamenávat sociálního dramatu.

Klíčové otázky

Jakou funkci v sociálním systému plní sociální vzorce a jaký je jejich vztah k ostatním částem? (jaké jsou důsledky sociálních vzorců?)

Kdo má moc utvářet stávající sociální uspořádání a kdo z nich má prospěch?

Jaká jsou nevyslovená ujednání. Jak aktéři interpretují role v sociálním dramatu?

Hlavní slabiny

Nenaládají adekvátně s mocí a změnou.

Neschopnost vysvětlit sociální harmonii a kohezi.

Nedokáží propojit data o bezprostředních interakcích a velkými sociálními událostmi

Obvyklá roviny analýzy

Makrorovina – zkoumání struktur celé společnosti

Makrorovina – zkoumání celospolečenských konfliktů

Makrorovina – zkoumání pravidelností v bezprostředních interakcích.

Hlavní předmět zkoumání

Vztahy mezi prvky společnosti, mají funkce a dysfunkce.

Skupinový zápas o vzácné zdroje. Jak mocní ovládají méně mocné.

Bezprostřední. Jaké interakce. Jak lidé prostřednictvím symbolů budují sociální svět.

Klíčové pojmy

Struktura, funkce, rovnováha, systém, vzájemná závislost. *Nerovnost, moc, konflikt, soutěž* *Symboły, interakce, definice*
vykořisťování, privilegium, prestiž *situace, já, role*

Uplatnění ve vysvětlení rozvodovosti

Spolu s erozí tradičních funkcí rodiny slábnou rodinné svazky a roste rozvodovost. *Je-li hospodářská sféra doménou mužů, je rozvodovost nízká, protože ženy mají proti nepovedenému manželství méně alternativ.* *Industrializace s urbanizací vedou k redefinici lásky, rodičovství a rozvodu.*

(doplněný text J.M.Henslin, Essentials of Sociology, Boston, Allyn and Bacon 1998, Moderne Theorien der Sociologie, Hrsg. G. Endruweit, Stuttgart , Ferdinand Enke 1993)